

DİVANU LUGAT'İT TÜRK'TE ÇOCUK DÜNYASI VE ÇOCUK EĞİTİMİ

*Zekerya BATUR**
Merve BEŞTAŞ

ÖZET

Bu çalışma tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada Divanu Lugati't Türk, "çocuk" kavramı, çocuk eğitimi ve çocuk dünyası bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda çocuğun kendine özgü bir dili, oyun dünyası ve eğitim anlayışının olduğu belirlenmiştir. Eserde, çocuğun günlük yaşamdaki eylemleri atasözlerinde de etkili bir şekilde kullanılmıştır. Çocuğun genel eğitimiyle anne ilgilenirken, meslek eğitimiyle baba ilgilenmiştir. Bunun yanında çocuk eğitiminde annenin birinci derecede görevli, sorumlu olduğu görülmüştür.

Eserde, çocuk eğitiminde çevrenin önemine dikkat çekilmiştir. Çocuğun oyun ve oyuncak kavramlarıyla büyüdüğü belirtilmiştir. Zaman zaman da çocuklarla ilgili yanlış batıl inançların kullanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divanu Lugat'it Türk, Çocuk, Çocuk Dünyası, Çocuk Eğitimi.

CHILDREN'S EDUCATION AND CHILDREN'S WORLD IN DİVANU LUGAT'İT TÜRK

ABSTRACT

This study was conducted as a survey method based on the review of the document. In this study Divanu Lugati't Türk was examined in terms of the concept of "child", children's education and children's world. As a result of the study, it was determined that the child has own language, game world and view of education. In the book effectively used proverbs actions of the child's daily life. Mother dealt with the general education of the child, father dealt with vocational training. In addition, in the education of children mother played on important role in child's education.

In the book calls attention to the importance of child education, the environment. Children are growing games and toys concepts. The children are used the wrong superstitious beliefs from time to time.

Key Words: Divanu Lugat'it Türk, Children, Children's World, Children's Education

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. El-mek: zekeryabatur9@gmail.com

Giriş

Türk sözlükçülüğünün öncüsü ve büyük düşünürü Kaşgarlı Mahmud eşsiz eseri Divanu Lugati't Türk'e, 1068'de başlamış ve 1072 senesinde tamamlayıp Abbasi halifesi Ebu'l-Kasım Abdullah'a takdim etmiştir. Eser, Türk dili bakımından olduğu kadar, Türk kültür tarihi bakımından da eşsiz bir hazinedir. İhtiva ettiği dil ve kültür malzemesi ile XI. yüzyıl Orta Asya Türk dünyasının tarihini, folklorunu ve sosyal kuruluşlarını yansıtan bir şaheserdir. Bu eser sadece dil ve eğitim açısından değil sosyo-kültürel yapıyla ilgili bilgi içeren bir kaynaktır. Dorudan çocuk eğitimi ile ilgili çalışma bulunmamasına rağmen, çocuk kelimesinin geçtiği çalışmaların yapıldığı görülmüştür (Kara 2009, 504). Bunun dışında eser birçok farklı yaklaşımla çalışma konusu olmuştur. Bu çalışmalarda da genelde fonolojik, morfolojik incelemeler, diğer Türk dili ağzlarındaki ses değişimi ve kelime karşılaştırmaları, bu dönemdeki sosyal yapının bazı kesitleri ve eserin tarihi ve ekonomik yönü ile ilgili noktalara dikkat çekilmiştir (Toprak 2003, 79; Korkmaz 1999, 470; Özkırmı 1972, 87; Gencan 1972, 192; Musabaev 1972, 110; Nalbant, 253; Düzgün 2007, 201; Kaya 2002, 39; Bayat 2007, 3; Gömeç 2002, 20; İnan 1970; Toker 2010, 57; Karaşlar 2010, 508; İnyet 2007, 1171; Aydoğdu 2009, 56; Özbay ve Melanlıoğlu 2008, 50; Bozkaplan 2007, 110; Aksan 2008, 7; Günşen 2007, 243; Amanoğlu 2000, 5; Kononov 1978, 181; Yaylagül 2010, 116; Yaylagül 2006, 77; Yaylagül 2009, 690; Köksel 2009, 263; Argunşah ve Güner 2008, 1; Korkmaz 1995, 244; Günşen 2008, 242; Korkmaz 1972, 3; Caferoğlu 1972, 22; Olgun 1972, 81; Dilâçar 1972, 20; Sezer 1982, 377; Gencan 1972, 304; İleri 2007, 542; Bilge 1987, s.182; Çağatay 1972, 53; Ercilasun 1995, 449; Şen 2001, 268; İlaydın 1972, 96; Kurgan 1972, 60; Gökyay 1972, 56; Kocagöz 1972, 319; İnan 1953, 80; Gencan 1972, 27; Kelly 1972, 104; Sev 2004, 497; Kabataş 2002, 642; Sakaoğlu 1991, 97; Eraslan 1991, 113; Banguoğlu 1958, 87; Banguoğlu 1959, 1; Banguoğlu 1960, 23; Nurmammedov 2003, 129; Türkay 1981, 39).

Kaşgarlı, Türk illerini yıllarca dolaşarak devrinin söz varlığını tespit etmiş yazdığı eserini isimler ve fiiller olmak üzere düzenlenmiştir. Eserinde sadece o devirde gerek yazı dilinde, gerekse halk ağzında yaşayan kelimelere yer vermiştir. Sözlüğünün başına ayrıntılı bir ön söz ve Türklerin yerleşim bölgelerini gösteren bir harita da eklemiştir. Sözlükte yaklaşık 7500 madde başı Türkçe sözcüğün Arapça karşılığı, örnek cümleler ve folklorik metinlerde kullanımı vardır. Eğer madde başı olarak dâhil edilmeyen kelimeler de eklenirse eserdeki madde başı sayısı 8000'e ulaşır. Kaşgarlı, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla kaleme aldığı eserindeki madde başlarını da, Arap dilinin yapısına uygun olarak ünsüz sistemine göre düzenlemiştir.

Türk toplum hayatının her sahasına ait bilgiye ulaşmanın mümkün olduğu Divanu Lugat'it Türk'te aile yaşamı ve ailenin temel yapı taşlarından olan çocuğun büyümesi, gelişimi, oyun, oyuncak ve eğitimine ait birçok kelime dikkati çekmektedir. Bu çalışmada da Kaşgarlı dönemi toplumsal yapı içerisinde çocuğun yerini ve yaşamını yazarın seçtiği kelime dünyasından hareketle çözümlenmeye çalışıldı. Günlük yaşam içerisinde çocuğun yeri neydi; dünyaya gelmesi ile ilgili kullanılan sözcükler nelerdi; çocuk için kullanılan adlar, sıfatlar nasıldı; o dönem çocuklarında da günümüzdeki gibi çocukça söylemler var mıydı; o dönem içinde çocuğun dünyasında neler vardı; onu hangi eylemler içerisinde buluyorduk; çocuk oyunları ve oyuncakları geçmişte nasıldı; çocuk eğitimi nasıl yapılıyordu; atasözlerinde ve öğütlerde çocuk nasıl geçiyordu; günümüzde de var olan batıl inanışlardan çocuklarla ilgili olanlar var mıydı? Tüm bu sorulara yanıt bulmak amacıyla Divanu Lugat'it Türk'ün Besim Atalay çevirisinden hareketle yaklaşık 8000 madde başı kelime arasından 145 tanesinin çocuk dünyası ve eğitimi ile doğrudan ilgili olduğu tespit edildi. Bu kelimelerden hareketle çocuk eğitimi ve dünyası incelenmiştir.

Çocuğun Doğumuyla İlgili Kavramlar

İnsan hayatının önemli geçiş dönemlerinden biri doğumdur. Doğumla ilgili oluşan örf, adet, gelenek ve inanışlar bireysel ve sosyal yaşamın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Soyun

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

ve ocağın devam ettirilmesi düşüncesiyle istenen çocuk ve doğumu için bugün olduğu gibi geçmişte de çeşitli kelimeler kullanılmıştır.

Divanu Lugati't Türk'te çocuk anlamına gelen “bala”, “çocuk”, “oğul”, “tun”, “kenç” gibi terimler bulunmaktadır. Kaşgarlı bunlardan “bala”yı “kuş ve hayvan yavrusu”¹ diye açıklamıştır. Bugün Orta Asya Türk Lehçelerinde “çocuk” anlamında bu terim kullanılmaktadır. Kaşgarlı'nın “domuz yavrusu”, “her şeyin küçüğü” diye açıkladığı “çocuk”² terimi ise Orta Asya Türklerinde tercih edilmemiştir. Bunun sebebi de, muhtemelen domuzun İslamiyet'ten sonra uğursuz olarak görülmesidir. “Oğul” kelimesi Divanu Lugati't Türk'te “oğul, çocuk” diye açıklanmıştır.³ Buradaki “çocuk” anlamının sadece “oğlan çocuk”la sınırlı olmadığı “ana rahmi” anlamına gelen “oğulçuk”, “oğulduruk”⁴ teriminden de anlaşılmaktadır. Ayrıca Kaşgarlı eserinde “ogul”⁵ kelimesini açıklarken “herhangi bir çocuğa da ‘ogul’ denir” diyerek günümüzde sadece erkek çocuklar için kullanılan bu kelimenin o zaman hem erkek hem de kız çocuklar için kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Kaşgarlı'nın “bir kadının ilk çocuğu”nu “tun”⁶ terimi ile karşılamıştır. Divanu Lugati't Türk'te “çocuk” diye açıklanan “kenç” sözcüğü ise “kenç anasını emdi” (çocuk anasını emdi)⁷; “kenç anasın esmedi” (çocuk anasını emmek istedi)⁸; “kenç süt sordı” (çocuk süt emdi)⁹; “ol kençin beledi” (o çocuğu beşiğe yatırdı)¹⁰ cümlelerinde de anlaşıldığı gibi “bebek”, “çocuk” anlamında kullanılmıştır. “Kenç” sözcüğü bugün Türkiye Türkçesinde “genç” şeklinde “yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı” olarak kullanılmaktadır.¹¹ Bu dönemde “çoluk çocuk” ikilemesi “çar çamrak” ya da sadece “çamrak” kelimeleriyle karşılanmıştır.¹² Ayrıca bir adamın çoluğu çocuğu şeklinde açıklanan “song”¹³ kelimesi de eserde yer almaktadır.

Divanu Lugati't Türk'te çocuğun doğumu için “togdı” kelimesi kullanılmıştır. Şu cümlede geçmektedir: “Ogul togdı = çocuk doğdu”.¹⁴ Eserde doğum, doğmak ve doğurmakla ilgili çok sayıda kelime kullanılmıştır. Bunlardan bazıları : “büt-”¹⁵, “kurtul-”¹⁶, “kutul-”¹⁷, “togur-”¹⁸, “yeni-”¹⁹ ...

Divanu Lugati't Türk'te çocuk eşi anlamında “kap” sözcüğü geçmektedir. Kaşgarlı bu sözcüğü “anası karnında çocuğun içerisinde bulunduğu torba. Bu çocukla beraber doğar; böyle olursa o çocuk uğurlu sayılar ve ‘kaplıg ogul’ denir” diye açıklamıştır.²⁰ Bu sözcüğe benzer olarak

¹ Kaşgarlı Mahmut, *Divanu Lugati't Türk Tercümesi*, (Çev.Besim Atalay), TDK Yayınları, Ankara, 1998, Cilt III, s. 232.

² Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 381.

³ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 51.

⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 149.

⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 74.

⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 137.

⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 438.

⁸ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.278.

⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 181.

¹⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 270.

¹¹ Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2005, s. 745.

¹² Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 469.

¹³ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 357.

¹⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 14.

¹⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 294.

¹⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 233,234.

¹⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 121,234.

¹⁸ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 80.

¹⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 91,92.

²⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s.146.

Turkish Studies

“umay”²¹ sözcüğüne de yer verilerek “son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne. Buna ‘çocuğun ana karnındaki eşi denir.’ şeklinde açıklanarak bunun da kadınlar tarafından uğur sayıldığı belirtilmiştir.

Çocuk İçin Kullanılan Sıfatlar

Divanu Lugati’ t Türk incelendiğinde çocuklar için kullanılan çok sayıda sıfat olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşından beklenmeyecek olgunluk gösteren kız ve erkek çocuk için ayrı ayrı sıfatlar kullanılmıştır. Bunlar eserde şu şekilde ifade edilmiştir: “anaç= Herkesin anası imiş gibi kendini sevdiren, küçüklüğünde büyük bir anlayış gösteren kız çocuk” ve “ataç= halkın büyüğü imiş gibi büyüklük gösteren çocuk”.²²

Çocuğun yaşça küçük olduğunu belirtmek için “uşak oğlan” tamlaması kullanılmıştır.²³ Bir kadının ilk çocuğunu belirtmek için “tun oğul” kullanılırken²⁴, en son çocuğunu belirtmek için de “aştal oğul” kullanılmıştır.²⁵ Ele avuca sığmayan haşarı çocuk için “ısız” kelimesi²⁶, üvey kız ve erkek çocuğu belirtmek için “ögey oğul, ögey kız” kelimesi²⁷ ile birlikte “baldır oğul, baldır kız”²⁸ ve “tutunçu= evlatlık çocuk”²⁹ kelimeleri kullanılırken ikiz çocuklar içinde “ikiz oğul” tamlaması kullanılmıştır.³⁰ Ayrıca “üvey oğul” için “kağsık”³¹ kelimesi de kullanılmıştır. Yazın doğan çocuğa “körpe oğul” denmiştir.³² Şımarık çocuklar için “köwezlik” denmiştir.³³ Rüya gören ve azan çocuk için “tüş körmüş oğlan” ifadesi kullanılırken³⁴, çocuğa sevgi bildirme sözü olarak “ulıç” kelimesi³⁵; çocuğa söverken de “yudhu” kelimesi kullanılmıştır.³⁶ Eserde “sümüklü çocuk” sıfatı “yığdegü”³⁷ kelimesiyle karşılanmıştır.

Eserde bir işe gönderilen çocuklar için “uşaklık yapma”³⁸ ifadesi kullanılırken; ihtiyar birinin huyunun çocuk gibi olduğunu belirtmek için de “sığ”³⁹ kelimesi kullanılmıştır.

Çocuk Dili

Çocukların kendilerine özgü dilleri vardır. İlk konuşmaya başladıklarında kelimelere kendilerince anlamlar yüklerler ve ısrarla onları kullanırlar. Her çocuğun dil gelişimi farklıdır. Kimi çocuk erken, kimi çocuk da daha geç konuşmaya başlamaktadır (Özbay 2001, 2; Konrot 2003, 16; Cüceloğlu 1996, 214). Divanu Lugati’ t Türk’te de bu tip kelimelere rastlanmaktadır. Çocuk dilinde ekmek için “ebek” kelimesinin kullanılmış olması gibi.⁴⁰

²¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 123.

²² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 52.

²³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 67.

²⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 137.

²⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 105.

²⁶ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 122.

²⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 123.

²⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 456.

²⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 375.

³⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s.143.

³¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 383.

³² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 415.

³³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 507.

³⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 125.

³⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 52.

³⁶ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s.13.

³⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 387.

³⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 150.

³⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 128.

⁴⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 68.

Çocuklara bir takım alışkanlıklar kazandırırken annelerin kullandığı çocukça kelimeler de vardır. Özellikle tuvalet eğitimi sırasında kullanılan bu tip kelimeler çocuğun alışkanlığı kazanmasında son derece önemlidir. Örneğin eserde kadının çocuğunun tuvaletini yaptırmak istediği zaman “çiş çiş” kelimesini kullandığından bahsedilmektedir.⁴¹

Çocuk Dünyası ve Anne

Çocuğun kişiliğinin oluşumunda kalıtım ve çevre önemli rol oynamaktadırlar (Jersild 1979, 26). Çocuğun dünyayı algılama biçim farklıdır. Bu durum onun çevresine ve nesnelere yüklediği anlamların farklı olduğunu ve kendi dünyasının anlamsal çerçevesini çizdiğini göstermektedir (Piaget 1956, 18). Bu anlamsal çerçeveyi asıl etkileyen unsur ise annedir.

Çocuk dünyasından bahsederken onun yaşamının ilk yıllarının tam merkezinde bulunan şeyin ne olduğu düşünülürse kuşkusuz akla ilk başta beşik gelir. Divanu Lugati't Türk'te de bu kelime sık sık geçmiştir: “ügrük”⁴² ki anlamı “çocuğun beşiğini sallama”; “ol anı ügridi” “o, onu salladı” ; “beşik”⁴³; “ügrişdi” kelimesi içinde “ ol angar beşik ügrişti= o, ona beşik sallamakta yardım etti”⁴⁴ ; “ol angar beşik ügritti= o, ona beşik sallattı.”⁴⁵; “Ogul beşiktin yorıldı= Çocuk beşikten çözüldü”⁴⁶; “uragut beşik ügridi= kadın beşik salladı”⁴⁷; “oglan beledi”⁴⁸ “çocuk beşikte bağlandı, belendi”; “ol kençin beledi” ki anlamı “o çocuğu beşiğe yatırdı, beledi”⁴⁹ şeklinde çocuğun beşikte uyutulduğunu gösteren çok sayıda cümle vardır.

Eserde kadınların çocuklarını beşikte sallayarak uyuttukları ve bu esnada günümüzde de bir gelenek olarak sürdürülen ‘ninni’nin söylendiğini “balu balu”⁵⁰ kelimesinin açıklamasından anlıyoruz ki şöyledir: “ninni, kadınlar beşikte çocuğu uyutmak için böyle söylerler.” Eserde yeni doğmuş çocuğun tepesinde bulunan yer anlamında ise “ümgük” kelimesi kullanılmıştır.⁵¹

İslamiyet’in etkisiyle bu dönemde çocukların sünnet edildiklerini ve bunun erkeklige geçmede bir adım olduğunu “oglan eretti”⁵² “çocuk adanlaştı, erkekleşti” cümlesinden anlıyoruz ki Kaşgarlı bu cümlelerin çocuk sünnet edildiği zaman söylendiğini belirtmiştir. Benzer şekilde “ogul ersindi”⁵³ “çocuk erkekleşti” cümlesinde de aynı şey ima edilmiştir.

Çocuğun emeklemesinden de şu cümlede bahsedilmektedir: “oglan itlindi” ki “çocuk emeklemeye başladı” demektir.⁵⁴ Çocuğun diş çıkarması da “oglan tişlendi” cümlesinde geçmiştir.⁵⁵

Çocuğun dünyasında annenin yeri apayrıdır. Eserde geçen birçok kelime açıklanırken özellikle de çocuklarla ilgili kelimelerde başrolde hep anne olmuş, annenin ışığında çocuk ve davranışları açıklanmıştır. Eserde geçen “oxşadım”⁵⁶ kelimesi annenin çocuğunu sevmesini

⁴¹ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 231.

⁴² Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.105.

⁴³ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 408.

⁴⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.236.

⁴⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 261.

⁴⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 78.

⁴⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 275.

⁴⁸ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 196.

⁴⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 270.

⁵⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 232.

⁵¹ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.110.

⁵² Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.208.

⁵³ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.253.

⁵⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.256.

⁵⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 244.

⁵⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 282.

Turkish Studies

anlatırken, “tapçurdum”⁵⁷ kelimesinin açıklaması içerisinde verilen “men ogulnı anasınga tapçurdum= ben, çocuğu anasından ayırmadım” cümlesiyle de anne ve çocuk arasındaki bağın kuvveti ortaya konmuştur. Ayrıca muhtemelen bir annenin kurmuş olduğu “oglum meni ewsetti= çocuğum bana evi özletti, istetti”⁵⁸ cümlesi de annenin yaşamında çocuğun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Çocuğun Yaptığı Eylemler ve Gelişimi

Gelişim uzun süren bir iştir. Bu süreçte çocuk fiziksel ve fizyolojik gelişimleri farklı aşamalardan geçerek gerçekleşmektedir (Pars 1949, 26). Çocuk gün içinde birçok faaliyette bulunur. Eylemleri yaş grubuna göre değişse de geçmişten günümüze çocuk değişmemiş hep aynı kalmıştır. Çocuk ağlar, yaramazlık yapar, oyun oynar, yarışır, emekler, dış çıkarır, büyür, bitlenir.

Divanu Lugati’ t Türk’ te de bu tip eylemlere yer verilmiş çocuğun eylemleri dönemin kelimeleriyle ortaya konmuştur. Örneğin çocuğun beslenmesiyle ilgili olarak “emdi”⁵⁹, “emüzdi”⁶⁰, “emsemi”⁶¹, “saritti”⁶² kelimeleriyle “çocuğun emme işini yaparak beslendiği”; “ıglaştı”⁶³, “ıgladı”⁶⁴, “çarlaştı”⁶⁵, “çarlattı”⁶⁶, “sıgtadı”⁶⁷, “çarladı”⁶⁸, “yıgladı”⁶⁹, “bang”⁷⁰ gibi kelimelerde “çocuğun ağladığını” belirten kelimeler olmuştur.

Eserde farklı birçok kelimeyle de çocuğun büyüdüğü, kilo aldığı, gürbüzleştiği belirtilmiştir ki bu kelimeler şöyledir: “tigreşti”⁷¹, “tıgraşdı”⁷², “etikdi”⁷³, “ikdildi”⁷⁴, “ulgattı”⁷⁵, “itildi”⁷⁶, “eritti”⁷⁷, “ersindi”⁷⁸, “etlendi”⁷⁹, “bedhüttü”⁸⁰, “tikredi”⁸¹, “bedüdü”⁸², “süngüklendi”⁸³. Çocukların büyümesi için bu dönemde bir çeşit ilacın kullanıldığından bahsedilir ki, “xasni”⁸⁴ denilen bu ilacın Hindistan’ dan geldiği de belirtilmiştir.

Çocuğun gün içinde yaramazlık yapması; annesine, babasına karşı gelmesiyle ilgili olarak cümlelere rastlanmıştır. Bunlardan bazıları da şu şekilde verilmiştir: “oglan kuturdi”⁸⁵, “oglan

⁵⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s.176.

⁵⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 262.

⁵⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 169.

⁶⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 108.

⁶¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 278.

⁶² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 304.

⁶³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 240.

⁶⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 286.

⁶⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 210.

⁶⁶ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 344.

⁶⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 276.

⁶⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 295.

⁶⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 309.

⁷⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 355.

⁷¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 209.

⁷² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s.244.

⁷³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 192.

⁷⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 246.

⁷⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s.263.

⁷⁶ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 193.

⁷⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 208.

⁷⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 253.

⁷⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 256.

⁸⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 300.

⁸¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 280.

⁸² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 259.

⁸³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 408.

⁸⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 435.

⁸⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 74.

Turkish Studies

isizlendi”⁸⁶, “ogul yuvgalandı”⁸⁷ cümleleriyle “çocuğun şımardığı, yaramazlık yaptığından” bahsedilmiş ; “ogul ataka üznedi” cümlesiyle “çocuk babasına karşı koydu, sözünü dinlemedi”⁸⁸, “oglan yufgattı =çocuk yozlaştı, dikbaş oldu”⁸⁹ ve hemen ardından gelen şu cümleyle de “oglan engreşdi”⁹⁰ çocuğun bu davranışlarından dolayı can sıkıldığı anlatılmıştır.

Çocuğun hayatında önemli bir yer kaplayan oyun oynamak, oyunda yarış etmek ile ilgili kelimelere de eserde rastlanmaktadır. “oglan bühüşdi”⁹¹, “oglan kutruştı”⁹², “ol mening birle bitik okıştı”⁹³, “kız anası ile ip egrişmekte yarıştı”⁹⁴ denilerek “çocukların oyun oynadıkları ve birbirleriyle yarış ettikleri” belirtilmektedir. Çocukların oyunda koşuştuklarını belirten “oglan yügrıştı”⁹⁵ cümlesinde geçen “koşmak, koşturmak” da çocuğun gün içinde en çok yaptığı eylemler arasındadır.

Çocuğun bitlendiğini anlatmak için kullanılan “oglan sirkelendi”⁹⁶, çocuğun suya daldığını anlatmak için “oglan suwda çumdi”⁹⁷, çocuğun tuvaletini yaptığı zaman söylenen “oglan çisedi”⁹⁸ ve “oglan buruttı”⁹⁹ cümlelerinde de çocuğun gerçekleştirdiği eylemlere rastlanmaktadır. Çocuk emeklemeye başladığı zaman “itlindi”¹⁰⁰ sözcüğü, çocuk diş çıkardığı zamansa “tişlendi”¹⁰¹ sözcüğü kullanılmıştır.

Çocuğun Oyun ve Oyuncaklarıyla İlgili Kelimeler

Çocuğun dünyasında oyun ve oyuncak günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemlidir. Bizim bildiğimiz Anadolu’da hâlâ oynanmakta olan birçok oyunun kökeni Divanu Lugati’t Türk’e kadar dayanmaktadır. Eserde o dönemde oynanmakta olan oyunların açıklamalarına bakıldığında oyunların sadece isim değiştirdiği ancak günümüzde de benzer şekilde oynanmaya devam edildiği görülmektedir. Eser incelendiğinde o dönemde oynanan oyun ve oyunla ilgili olarak şu kelimeler ortaya çıkmaktadır: “ötüş”, “oxşagu”, “tepük”, “kudhurçuk”, “bühüşti”, “kudruşdı”, “bühüşdi”, “kutruşdı”, “bedhütti”, “karaguni”, “müngüz müngüz”, “çengli mengli”.

Kaşgarlı o dönemde oyuncakların hepsi için birden kullanılan kelime olarak “oxşagu”yu vermiştir ki “oyuncak” demektir.¹⁰² “Ötüş” denilen oyunu da şöyle açıklamıştır: “çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk- çocuklardan birini- yanındaki çocuğu iter ve ona ‘ötüş ötüş’ diye söyler, ona ‘arkadaşımı, yanındakini it’ demek ister.¹⁰³ “Tepük” ise Divanu Lugati’t Türk’ta “çocukların vurarak oynadıkları bir oyun olarak açıklanmıştır.¹⁰⁴ Bu oyun günümüzde de oynanmakta olan futboldan başka bir şey değildir. “Kudhurçuk” bu kelime kızlar için olan bir

⁸⁶ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s.293.

⁸⁷ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 203.

⁸⁸ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 288.

⁸⁹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 364.

⁹⁰ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 289.

⁹¹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s.93.

⁹² Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 218.

⁹³ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 186.

⁹⁴ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 236.

⁹⁵ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 102.

⁹⁶ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 202.

⁹⁷ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 26.

⁹⁸ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 267.

⁹⁹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 302.

¹⁰⁰ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 256.

¹⁰¹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 244.

¹⁰² Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 138.

¹⁰³ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 61.

¹⁰⁴ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 386.

oyuncaktır ve şöyle geçer “kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları kukla, bebek”tir.¹⁰⁵ Günümüzde de kız çocukların en çok oynadıkları oyun budur. “Karagünü” bu oyunda şöyle açıklanmıştır: “akşamleyin çocukların oynadıkları bir oyundur.” ki bu da günümüzde oynana saklambaç oyunudur.¹⁰⁶ Mungüz mungüz” denilen bir oyunda oynanırdı.¹⁰⁷ Bu oyun şu şekilde oynanırdı: Çocuklar su kenarında toplanırlar, göllerin kenarında bulunan kumların üzerine otururlar, bacaklarının arasına kum doldururlar, bu kumlara elleriyle vururlar, bu çocuklardan birisi ebe olur, bu ebe başında boynuz olan hayvanların isimlerini sayardı. Ebenin söylediği her hayvan isminden sonra çocuklar tempolu bir şekilde tekrar ederler. Fakat ebe birdenbire boynuzsuz bir hayvan adı söyleyince bazıları şaşırıp ebenin söylediğini tekrar ederlerdi ki bu durumda ceza alırlardı, orada bulunan çocuklar ceza olarak bunları suya atarlardı. Çocukların hiç kuşkusuz oynamaktan hiç sıkılmadığı ve sıkılmayacağı oyun salıncaktır. Eserde o dönemde de bu oyunun var olduğunu “çengli mengli” kelimesinden anlıyoruz.¹⁰⁸ Tüm bunlardan şunu görüyoruz ki bizim bildiğimiz Anadolu’da oynanan pek çok oyun o zaman da çocuklar tarafından oynanıyordu ve bu oyunlar günümüz oyunlarının temelleriydi.

Çocuk ve oyunla ilgili olarak oyunda yarış ettiklerini belirten “bedhüşdi” kelimesi de şu cümlede geçmektedir “oglan bedhüşdi” ki “çocuklar oyunda yarıştılar” demektir.¹⁰⁹ Çocukların oyun oynarken mutlu olduklarını belirten bir cümle de şöyle karşımıza çıkmaktadır “oglan kutruşdi” ki “çocuklar oyun oynadılar ve sevindiler” demektir.¹¹⁰ O dönemde ailelerin de çocuklarıyla oyun oynadıklarını şu cümle ortaya koymaktadır “ol oğlın bedhütti” ki “o, oğlunu oynattı” demektir.¹¹¹

Çocuk ve Eğitim

Çocuk ve eğitim deyince akla ilk önce tuvalet eğitimi gelir. Tuvalet eğitimi çocuk için kritik bir dönemdir, zamanında ve gerektiği gibi sabırla verilmelidir. Aksi takdirde ortaya türlü sorunlar çıkabilir. Divanu Lugati’t Türk’te de bu konuyla ilgili çok sayıda kelime geçmiş ve o dönemde de bu eğitimi veren kişinin anne olduğu görülmüştür. Dönemde küçük çocukların cinsel organı için “çekik”¹¹² ve “çübek”¹¹³ kelimeleri kullanılmıştır ki “çocuğun çükü” şeklinde açıklanmıştır. Çocuğun içine işemesi için beşiğe konulan kamaş içinde bu dönemde “sibek=sübek”¹¹⁴ kelimeleri kullanılmıştır. Eserde çocuğa tuvaletini yaptırmak istediği zaman kadının “çiş çiş” kelimesini kullandığından bahsedilmektedir.¹¹⁵ Bu kelime çocuğun tuvalet eğitimi sırasındaki yaş grubunda kolayca kullanılabileceği bir kelimedir. Bu dönem çocuğunun kısa, tekrar eden kelimeleri kullanması da daha kolaydır. Bu, annenin işini kolaylaştıracaktır. Ayrıca “çürkü bar mu”¹¹⁶ denir ki “çişin var mı demektir” bu cümleyle de annenin çocuğa bu şekilde sorular sorarak bu işlemi alışkanlık haline getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Annenin çocuğun tuvaletini yaptırdığını gösteren şu cümlede eserde yer almaktadır: “ol oğlın sittürdü = o, oğlunu işetti.”¹¹⁷ Yine aynı şekilde “uragut oğlın sidhitti= kadın oğlunu işetti.”¹¹⁸ cümlesi, “uragut kençin çisetti=

¹⁰⁵ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s.501.

¹⁰⁶ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 243.

¹⁰⁷ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 363-364.

¹⁰⁸ Divanu Lugati’t Türk, Cilt III, s. 379.

¹⁰⁹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s.93.

¹¹⁰ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 218.

¹¹¹ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 302.

¹¹² Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 287.

¹¹³ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 388.

¹¹⁴ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 389.

¹¹⁵ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 231.

¹¹⁶ Divanu Lugati’t Türk, Cilt I, s. 430.

¹¹⁷ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s. 183.

¹¹⁸ Divanu Lugati’t Türk, Cilt II, s 302.

Turkish Studies

kadın çocuğunu işetti” cümlesi, “oglan çisedi= çocuk çiş etti, pisledi. Sadece küçüklerde kullanılır.”¹¹⁹ Cümleleri de kadını, annenin çocuğun tuvalet eğitimiyle ilgilenen kişi olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocuk eğitiminde hiç şüphesiz dayak, şiddet, kulak çekme hoş karşılanmayan eylemlerdir. Ancak geçmişten günümüze bu eylemlerin şu ya da bu şekilde geldiği de aşîkârdır. Bu konuda atasözleri bile söylenegelmiştir: “kötek cennetten çıkma”, “kızını dövmezen dizini döver” gibi. Kaşgarlı da Divanu Lugati't Türk de çocukların eğitimi sırasında yaptıkları hataların farkına varmalarını sağlamak ve cezalandırmak için, günümüzde de ne yazık ki kullanılmakta olan kulak çekme davranışının sergilendiğine yer vermiştir. Eserde bu olay “ol oğlan kulakın ezitti”¹²⁰, “ol oğlın kulakladı”¹²¹ ve “ol oğlın kulakın ezdürdü”¹²² cümleleriyle anlatılmıştır. “Oğlan yuwıldı” cümlesinde “çocuğun haşarılığının bastırıldığı, uslandırıldığı”¹²³ söylenmiştir ki yine kulak çekme yöntemiyle bunun yapılmış olabileceği savunulabilir. Yine “ol oğlın köçükledi = o, oğlunun sağrısına vurdu.”¹²⁴, “oglanıg kötledi= çocuğa fenalık yaptı.”¹²⁵, “ol oğlanıg kötletti= o, çocuğu düzdürdü”¹²⁶ ve “ol oğlın çıbrıttı= o, oğlunu taze çubukla dövdi”¹²⁷ cümlelerinden de çocuğa karşı şiddet uygulandığı anlaşılmaktadır. Ancak dayanın çözüm olmadığını, kulak çekmenin işe yaramadığını da şu örneklerle açıklayabiliriz: “ol oğlın ışka buxsattı” ki “onun oğlu dik kafalılık etti, söz dinlemedi”¹²⁸ demektir ya da şu cümleden “ol oğlunu ışka boynattı” ki yine “çocuğun işte dik kafalılık ettiği”nden bahsetmektedir. “Ogul ataka üznedi” ki “çocuk babasına karşı koydu, sözünü dinlemedi” demektir.¹²⁹

Eserde geçen “ol oğlın taşlattı”¹³⁰ çocukların işe alışması için dönemde babalarının onları gurbete yolladığını; çocukların işte sıkıştırılması, ustalaştırılması ile ilgili olarak “oğlın ışka tıgrattı”¹³¹; “er oğlın işte çığrıldı”¹³² cümlesinden de erkek çocukların meslek eğitimini babalarından aldığını anlıyoruz.

Kaşgarlı “ogul ikdildi” derken “çocuğun terbiye edildiğini, eğitildiğini” anlatmıştır.¹³³ Eserde kızların ve erkeklerin anne ve babalarını örnek aldıkları, cinsiyetlerine ve ileride toplumda alacakları role uygun şeyleri öğrendiklerinden bahsedilmiştir. Örneğin kız çocuğun annesi ile birlikte ip eğirdiğini “kız anası ile ip eğirmekte yarıştı” cümlesinden anlıyoruz.¹³⁴

Çocuk İçin Söylenen Öğütler

Kaşgarlı eserini oluştururken büyüğün küçüğe önerileri olarak niteleyebileceğimiz öğütlere de sık sık yer vermiştir. Çocuklara yönelik öğütlerinde bu anlamda sayıca fazla olduğu göze çarpmaktadır. Kaşgarlı'nın kelimeleri açıklamak için verdiği örnek cümlelerden de bu gözlenmektedir. “Öğüt” kelimesi eserde aynen geçmiş baba oğluna şunları söylemiştir:

¹¹⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 267.

¹²⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 209.

¹²¹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 338.

¹²² Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 220.

¹²³ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 80.

¹²⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 341.

¹²⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 299.

¹²⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 348.

¹²⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 430.

¹²⁸ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 335.

¹²⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 288.

¹³⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 343.

¹³¹ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 330.

¹³² Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 333.

¹³³ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 246.

¹³⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 236.

“Algıl öğüt mendin oğul erdem tile
Boyda uluğ bilge bolup bilging ula”

Beyit şöyle demektedir: “Oğul; benden öğüt al, fazilet dile. Ulus arasında büyük bilgin ol, bilgini yay.” (Ey oğul; benden öğüt al, edep ve terbiyeye çalış, ta ki ulusun büyüğü olasın, onlar arasında edep ve hikmetin yayılsın.)¹³⁵

“Uluğ” kelimesini açıklarken bir babanın oğluna söylediği şu cümleler ortaya çıkmaktadır:

“Uluğlukuğ bolsa sen edhgü kılın
Bolgıl Kişig Begler katın yaxşı ulan”

Beyit şöyle demektedir: “Büyükklüğe eriştiğin zaman iyi huylu ol, Beyler yanında iyiliğe araç olan kişi ol” (Rütbe ve ululuk bulduğun zaman huyunu güzel kıl; Beyler yanında başkaları için daima hayır erıştiren kişi ol.)¹³⁶

“Edhgü” kelimesine verdiği örnek metinde çocuğuna komşuluğun önemini vurgulayan birinin sözlerine yer vermiştir:

“Kaşnı konum ağışka
Kılğıl angar ağırlık
Artut alıp anungıl
Edhgü towar ogurluk”

Anlamı ise şöyledir: “ Konuya komşuya ve hısmına iyilik et, onları ağırla, armağan alıp güzel uğurla mallar hazırla”(Hısımlarına ihsan et, onlara ikram kıl! Bir hediye alırsan daha iyi karşılık hazırla!)¹³⁷ Yine bu kelimeyle ilgili olarak verdiği başka bir örnekte:

“ Kelse kişi atma angar örter küle
Bakıl angar edhgülügün azgın küle”

Şöyle der bu beyit: “ Sana güleç yüzlü bir kimse geldiğinde onun yüzüne sıcak kül atma, ona güler bir ağızla, iyilikle bak.”¹³⁸

“Öğrendi” kelimesini açıklarken verdiği beyitte:

“Erdem tile öğreneben bolma küwez
Erdemsizin öğünse enğmegüdhe ağnar.”

Anlamı şöyledir: “Bilgi ve hikmet için çalış, öğrenmekten çekinme, kibirlenme, bir şey öğrenmeksizin bilgi ve edep taslamak isteyen imtihan zamanında şaşırır.”¹³⁹

“Taklan” kelimesi için verdiği beyitse şöyledir:

“Oglum öğüt algıl biligsizlig kiter
Taklan kiming bolsa angar pekmes katar”

¹³⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 51.

¹³⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 64.

¹³⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 114.

¹³⁸ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 128.

¹³⁹ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 256.

Bu beyitte şöyle demektedir: “Ey oğul! Öğüt al, kendinden safahati def’et! Kavutu olan bir kimse onu pekmeze katar; akli olan kimse öğüt kabul eder.”

“Köwezlik” kelimesini açıklarken çocuğa öğüt vererek şöyle der:

“Eştip ata anagning sawlarını kadırma

Neng kut bulup köwezlik kılınıp yana kuturma”

Bu beyitte de : “Ananın, babanın sözünü işittiğinde reddetme. Mal ve baht bulduğunda buldum delisi olma, seni şımartmasın, haddini geçme.”

“Kozgandı” kelimesi için verdiği örnek metinde ise:

“Bakmas budun sewüksüz

Yudki yüdhi soranka

Kazgan ulıç tüzünlük

Kalsun Çavığ yarınka”

Burada da oğluna öğüt vererek diyor ki; “Millet, ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum yumuşak huylu ol, adın yarın da söylene!”¹⁴⁰

“Kodhtı” kelimesi açıklanırken de yine bir babanın oğluna öğüdüne yer verilmiştir ki şöyle geçer:

“Olgum sanğa kodhurmen erdem öğüt xumarı

Bilge eriğ bulup sen bakıl anıng tabaru”

Bu beyitte; “Evladım sana fazilet ve edep bırakıyorum. Akıllı bir bilgin bulduğunda ona yaklaş, ondan faydalan.”¹⁴¹

Çocuk Kelimesinin Geçtiği Atasözleri

Kaşgarlı Divanu Lugati't Türk'te çok sayıda atasözüne de yer vermiştir. Bunlardan bir kısmı doğrudan çocuklarla ilgilidir. Bunları inceleyecek olursak:

- “oglak yiliksiz, oğlan biligsiz” (Oğlakta ilik, çocukta bilgi yoktur.)¹⁴²
- “tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur”(Tay at olduğu zaman at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir.)¹⁴³
- “oğlan biligsiz” (Çocuklarda akıl olmaz.)¹⁴⁴
- “ oğlan suw töker, uluğ yanı sınır” (Küçük fenalık yapar, büyük zarar görür.)¹⁴⁵
- “ata oğlı ataç togar” (Çocuk babasına çeker.)¹⁴⁶
- “atası açığ almıla yese oğlınıng tışı kamar” (Babası ekşi elma yese, bir fenalık yapsa, oğlunun dişi kamaşır.)¹⁴⁷

¹⁴⁰ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 250.

¹⁴¹ Divanu Lugati't Türk, Cilt III, s. 441.

¹⁴² Divanu Lugati't Türk, Cilt I,s.119.

¹⁴³ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s.207.

¹⁴⁴ Divanu Lugati't Türk, Cilt I, s. 385.

¹⁴⁵ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 19.

¹⁴⁶ Divanu Lugati't Türk, Cilt II, s. 80.

¹⁴⁷ Divanu Lugati't Türk, Cilt II,s. 311.

- “ atası, anası açığ alımla yese oğlu kızı tışı kamar” (Ananın, babanın yaptığı bir fenalıktan çocuklarının yakalandığı, sorguya çekildiği zaman söylenir.)¹⁴⁸
- “ oğlan ışığı iş bolmas, oğlak müngüzü sap bolmas” (Çocukların işi iş olmaz, oğlak boynuzu iyi sap olmaz.)¹⁴⁹
- “ anası tewlük yuwka yapar, oğlu tetik koşa kapar” (Anası kurnaz, yufkayı ince yapar; oğlu da tetik, zeyrek yufkayı ikişer kapar.)¹⁵⁰
- “muş oğlu muyaw togar” (Çocuk babasının huyuyla doğar.)¹⁵¹
- “atası anası açığ alımla yese oğlu kızı tışı kamar” (Anası babası fenalık yapsa oğlu, kızı suçlanır.)¹⁵²

Çocuk ve Batıl İnanışlar

Belli inançlar her döneme damgasını vurmuştur. Günümüzde de süregelen bu tip inançlar mevcuttur. Özellikle efsunlar, cinler, periler, nazar hep korku kaynağı olarak kullanılmış ve çeşitli söylentileri bugünlere kadar taşıyagelmıştır. Divanu Lugati’ t Türk incelendiğinde de bu tür batıl inançların bu dönemde de var olduğu gözlenmektedir.

Eserde çocukları perilere ve göz dokunmasına karşı efsunlamak için ilaç yapıldığından ve “ısrık ısrık” denilerek çocuğun yüzüne bir tütsü verildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵³ Yine Divanu Lugati’ t Türk’ te nazarla ilgili olarak “egit”¹⁵⁴ kelimesi geçmektedir ki şöyle açıklanmıştır: “nazar değmemesi için çocukların yüzüne sürülen bir ilaç, bu ilaç safrana birtakım şeyler katılarak yapılır.”

Eserde çocukları koruduğuna inanılan bir ruhtan da bahsedilmekte ve buna da “umay” denmektedir.¹⁵⁵ Çocukları korkutmak için de “abaçı”¹⁵⁶ kelimesi kullanılmıştır ki “abaçı keldi.” Şeklinde eserde yer almaktadır.

Çocuğa kötü şeylerin uğradığını bildiren iki farklı kelime de eserde yer almaktadır. Bunlar “kapdı” ve “yelpindi” kelimeleridir. “oğlanı yel kapdı” cümlesiyle çocuğa cin yelinin dokunduğu belirtilmektedir.¹⁵⁷ “Oğlan yelpindi” cümlesinde de aynı şekilde “çocuğu cin çarptı” şeklinde ifadeler kullanılmıştır.¹⁵⁸

SONUÇ

Divanu Lugati’ t Türk’ te çocuğun doğuşuyla ilgili dikkat çekici noktalar göze çarpmaktadır. Başta çocukla ilgili birçok farklı kullanılmıştır (tun, keñç, bala...). Çocuk, anne ile birlikte ele alınarak çocuğun doğum sürecinden eğitimine kadar çeşitli örnekler yer almaktadır (togdı, kap, umay...). Çocuğun günlük yaşamda yaptığı çeşitli yaramazlıklar özelliklerine göre iyi ya da kötü sıfatlar şeklinde kullanılarak ifade edilmiştir (ısrık, anaç, ataç...). Sıfatlar kullanılırken ayrıca çocuğa görelilik ilkesinin de göz önüne alındığı görülmüştür. Çocukların hoşlandıkları sıklıkla

¹⁴⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 272.

¹⁴⁹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 145.

¹⁵⁰ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 33.

¹⁵¹ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s. 14.

¹⁵² Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 272.

¹⁵³ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 99.

¹⁵⁴ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 51.

¹⁵⁵ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 123.

¹⁵⁶ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt I, s. 136.

¹⁵⁷ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt II, s.4.

¹⁵⁸ Divanu Lugati’ t Türk, Cilt III, s. 108.

kullanılmıştır. Kaşgarlı'nın eserinde çocuk ve çocuk dünyasıyla ilgili olarak 145 kelime ve tamlama tespit edildi.

Eserde çocukla ilgili dikkat çekilmesi gereken en önemli noktalardan biri çocuğu yaşama hazırlayan kişinin anne olmasıdır. Anne çocuğa eğitiminin her aşamasında yer almaktadır. Bununla birlikte çocuğun beslenme ihtiyacını karşılayan bireyin anne olduğu görülmüştür. Anne çocuğun kişisel bakımı ve temel eğitimiyle ilgilenirken baba çocuğun meslek sahibi olması için rol almıştır.

Çocuğun bütün coşku ve neşesiyle her dönemde aynı davranışlarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Eserde çocuğun çok hareketli olduğu her türlü yaramazlığı yaptığı örneklerden anlaşılmaktadır. Çocuğun eğlenirken çeşitli oyuncaklardan yararlandığı görülmektedir.

Çocuğun eğitimi ile ilgili bölümlere bakıldığında özellikle tuvalet eğitiminin üzerinde durulduğu ve annenin bu konuda etkin bir role sahip olduğu belirlenmiştir. Yaramaz ya da haşarı çocukların eğitiminde zaman zaman şiddetin kullanıldığı, fakat bunun doğru olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca çocuğun eğitiminde anne ve babanın asıl model olduğu ve ailenin önemine dikkat çekilmiştir.

Çocuk eğitiminde başta aile daha sonra ise çevrenin etkisi büyüktür. Modern dünyada da annenin çocuk eğitimi üzerindeki etki birçok araştırmayla doğrulanmıştır. Bu yönüyle eser çocuk eğitimi konusunda da hala güncelliğini koruması açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Kaşgarlı Mahmut'un "Divanu Lugati't Türk" adlı eserine yansıyan çocuk ve onun dünyasının yüzlerce yıl geriye gittiği görülmektedir. Divanu Lugati't Türk'deki "él kaldı törü kalmas= vilayet kalır, görenek kalmaz (vilayet kalır, adet terk edilmez) atasözünde ifade edildiği gibi, çocuğun yaşamındaki ritüeller asırların derinliklerinden gelerek XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un dikkatini çekmiştir. Çocuğun dünyasının içinde bulunduğu zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar altında ne kadar değişik şekiller olsa da çocuk her zaman çocuktur. Bin yıl önce de ağlıyordu, şimdi de ağlıyor; o zamanda oyun oynuyordu, şimdi de oyun oynuyor, sadece oyuncakları farklılaştı o kadar.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, Divan'da XI. Yüzyıl Türk Yaşamıyla İlgili Kayıtlar Üzerine, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 5(4), 2008, 7-12.
- AMANOĞLU, Ebülfez Kulu, Dîvânü Lûgati't-Türk'teki Kişi Adları Üzerine, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15, 2000, 5-13.
- ARGUNŞAH, Mustafa ve GÜNER Galip, Divânü Lugâti't-Türk'te Geçen *badram-bayram* Kelimesinin Etimolojisi Üzerine, Uluslar arası **Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Kaşgarlı Mahmud ve Divanu Lugati't Türk**, 2008, 1-9.
- AYDOĞDU, Özkan, Divanu Lûgati't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, ZfWT, 1(1), 2009, s.55-81.
- BANGUOĞLU, [Hasan] Tahsin, Kâşgari'den Notlar I: Uygurlar ve Uygurca Üzerine, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** 1958, s.87-113.
- BANGUOĞLU, [Hasan] Tahsin, Kaşgari'den Notlar II: Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1959, s.1-26.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

- BANGUOĞLU, [Hasan] Tahsin, Kaşgari'den Notlar III: Oğuz Lehçesi Üzerine, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1960, s.23-48
- BAYAT, Fuzuli, Kaşgarlı Mahmut'un "Divanu Lugati't Türk" Eserinde Mitolojik Dünya Modeli ile İlgili Bazı Kavramlar, **Journal of Turkish Linguistics**, 1(1), 2007, s.3-12.
- BİLGE, Kilisli Rifat, Divanu Lügati't-Türk ve Emirî Efendi, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, LVI(430), 1987, s.182-199.
- BOZKAPLAN, Şerif Ali, Divanu Lugat-it-Türk'te +LA-, **Turkish Studies**, 2(2), 2007, s.110-120.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Kâşgarlı Mahmut'a Göre Akraba Adları, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.22-26.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Ankara: Remzi Kitabevi, 1996.
- ÇAĞATAY, Saadet, Divanu Lügat'te "Bukuk", **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.53-55.
- DİLÂÇAR, A., Kâşgarlı Mahmut'un Kişiliği, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.20-26.
- DÜZGÜN, Dilaver, Divanu Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılamanın Kavramları, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 35, 2007, s.201-215.
- ERASLAN, Kemal, Divânü Lügâti't- Türk'te Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1991, s.113-117.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, Kâşgarlı Mahmud'da "-Sâ/-Sê-" Eki, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, (D)521, 1995, s.449-455.
- GENCAN, Tahir Nejat, Divanu Lûgat-it- Türk'te Dil Kuralları, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.27-52.
- GENCAN, Tahir Nejat, Divanu Lûgat-it- Türk, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVI(250), 1972, s.304-309.
- GENCAN, Tahir Nejat, Kâşgarlı Mahmut'un Öz Türkçeciliği, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVI(249), 1972, s.192-195.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, Divanu Lûgat-it- Türk ve Alp Er Tunga, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), s.56-59.
- GÖMEÇ, Saadettin, Divanu Lugat-İt-Türk'de Akrabalık Bildiren Terimler, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2002, s.20-32.
- GÜNŞEN, Ahmet, Söz Varlığı Işığında Dîvânü Lûgati't-Türk'te Çağının Türk İktisadi Hayatına Ait İzler, **The Journal Of International Social Research**, (1)4, 2008, s.242-267.
- İLAYDIN, Hikmet, "Divan"la İlgili Bazı Gözlemler ve Düşünceler, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.96-103.
- İLERİ, Canan, Divanu Lûgat-it Türk'te Geçen Meyve-Sebze Adları ve Türklerin Bunlardan Yararlanma Biçimleri, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XCIV(669), 2007, s.542-572.
- İNAN, Abdulkadir, Divanu Lugat-it-Türk'te Şamanizme Ait Kelimeler, **Türk Kültürü**, 100, 1971, 18.03.20107, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/3.php>.
- İNAN, Abdülkadir, Divanu Lûgat-it-Türk'te Datif Hali, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, III(26), 1953, s.80-81.

- İNAYET, Alimcan, Divanu Lûgat-İt-Türk'te Geçen “Çin” ve “Maçin” Adı Üzerine, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2(4), 2007, s.1171-1184.
- JERSİLD, Arthur, **Çocuk Psikolojisi**, (Çev. Gülseren Günçe), Ankara: AÜ Yayınları, 1979.
- KABATAŞ, Orhan, Divanu Lûgati't- Türk'ten Türkiye Türkçesine, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, II(609), s.642-657.
- KARA, Mehmet, Divanu Lûgat-it- Türk'te Çocuklarla İlgili Kelimeler, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 39, 2009, s.535-546.
- KARASLAR, M. Selda, Dîvānu Luğāti't-Türk'teki Oğuzca Eşya Adlarına Bir Bakış, **International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic**, 5(1), 2010, s.508-524.
- KAŞGARLI Mahmut, **Divanu Lugat'it Türk Tercümesi**, TDK Yayınları, C.I, Ankara, 2006.
- KAŞGARLI Mahmut, **Divanu Lugat-it-Türk Tercümesi**, TDK Yayınları C. II, Ankara, 2006.
- KAŞGARLI Mahmut, **Divanu Lugat-it-Türk Tercümesi**, TDK Yayınları C. II, Ankara, 2006.
- KAYA, Muharrem, Dîvānu Lûgāti't-Türk'ün Halkbilimi Açısından Önemi, **Folklor/Edebiyat**, VIII(XXXI), 2002, s.39-49.
- KELLY, James M., Divanu Lûgat-it- Türk'ün Yeni Baskısı Üzerine, çeviren: Hasan Eren, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s. 104-109.
- KOCAGÖZ, Samim, Divanu Lûgat-it- Türk ve Hocam Kilisli Rifat Bilge, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVI(250), 1972, s.319-322.
- KONONOV, A.N., Sovyetler Birliği'nde Kâşgarlı Mahmut'un Divanını Konu Alan Araştırmalar, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 1978, 181.
- KORKMAZ, Zeynep Kaşgarlı Mahmud ve Divanu Lugat'it Turk, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, (1) 629, 1995, 244-260.
- KORKMAZ, Zeynep, Divanu Lûgat'it- Türk'ün Yazılışının 925. Yıl Dönümü Dolayısıyla: Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri ve Divanu Lûgat-it Türk, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, I(570), 1999, s.459-470.
- KORKMAZ, Zeynep, Kâşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.3-19.
- KONROT, Ahmet vd., **Çocukta Dil ve Kavram Gelişimi**, AÜYayınları, Eskişehir, 2003.
- KÖKSEL, Behiye, Divanu Lugat'it-Türk'te Yer Alan Efsaneler, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research**, 2(9), 2009, s.262-269.
- KURGAN, Şükrü, Divanu Lûgat-it- Türk Üzerine, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.60-80.
- MUSABAEV, G. G. **Kâşgarlı Mahmut'un Yaşamı Üzerine Yeni Veriler**, (çeviren: Hasan Eren), XXVII(253), 1972, s.110-120.
- NALBANT, Mehmet Vefa, -DUK Eki Ve Divānū Lûgati't Türk'te -DUK Ekli Görülen Geçmiş Zaman Çekimi, **Türkoloji Dergisi**, s.93-203.

- NURMUHAMMEDOV, N., Kaşgarlı Mahmud'un Divanında Uzun Ünlülerin Gösterilişi, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, II, 2003, s.129-138.
- OLGUN, İbrahim, Kâşgarlı Mahmut'ta Türklük Bilinci, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.81-86.
- ÖZBAY, Murat, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 17, 2001, 97-103.
- ÖZBAY, Murat ve MELANLIOĞLU Deniz, Kelime Öğretiminde Örneklemenin Önemi ve Divanu Lûgat-İt Türk, **Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute**, 5(10), 2008, 49-58.
- ÖZKIRIMLI, Atillâ, Kâşgarlı'ya Göre Türklerde Askerlik, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, XXVII(253), 1972, s.87-95.
- PARS, Vedide Baha vd., **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: MEB Yayınları, 1949.
- PIAGET, Jean, **The Child's Conception Of Space**. New York: Macmillan, 1956.
- SAKAOĞLU, Saim, Divanu Lûgati't- Türk ve Türk Halk Şiiri, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1991, s.97-111.
- SEV, Gülsel, Divanu Lûgat'it Türk'te İkilemeler, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, LXXXVIII(634), 2004, s.497-510.
- SEZER, Engin, Divanu Lugati't- Türk'ün İngilizce Çevirisi, (Kitaplar - Tenkit) **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, Aralık 1982, XLV(372), 1982, s.377-378.
- ŞEN, Serkan, Anlam İyileşmesi ve Kötüleşmesine Divan u Lûgati't **Türk Merkezli Örnekler**, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, I(591), 2001, s. 268-275.
- TOKER, Mustafa, Divânu Lûgâti't-Türk'teki Tek Heceli Fiillerin Oğuz ve Kıpçak Grubu Türk Lehçelerindeki Durumuna İstatistiksel Bir Bakış, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2010, s.57-82.
- TOPRAK, Funda, "Divânu Luğati't-Türk'te,, Kıpçakça Kaydıyla Verilen Kelimelerin Tarihî Kıpçak Sözcüğü İçindeki Yeri, **Türkoloji Dergisi**, XVI(2), 2003, s. 79-102.
- TÜRKAY, Kaya, Kaşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1980 - 1981, s.39-42.
- YAYLAGÜL, Özen, Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar, **Millî Folklor**, 22(85), 2010, s. 112-121.
- YAYLAGÜL, Özen, Divanu Lûgati't-Türk'teki Ad Aktarmalı (Metonymic) Yapılar, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi** 3(1), 2006, s.77-88.
- YAYLAGÜL, Özen, Göstergibilim Açısından Divanu Lugati't Türk, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research**, 2(6), 2009, s.690-698.